Document-Marc
sobre intervenció en cooperació en dret a l'Alimentació amb perspectiva de gènere

consum
xarxa
solidari

Autora: Armonia Pérez Crosas
Amb la col·laboració de la Marxa Mundial de Dones

Barcelona, desembre de 2018

Amb el suport de:

Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament

Aquesta publicació ha estat realitzada amb el suport de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD). El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de la seva autora i de les organitzacions que l'editen i no reflecteix necessàriament l'opinió de l'ACCD.

1. INTRODUCCIÓ I OBJECTIUS DEL DOCUMENT-MARC

1.1 OBJECTE D'ESTUDI I ÀMBIT DEL DOCUMENT-MARC

El Document-Marc sobre intervenció en cooperació en dret a l'Alimentació amb perspectiva de gènere elaborat per Xarxa de Consum Solidari (d'ara en endavant RCS) conjuntament amb la Marxa Mundial de Dones (d'ara en endavant MMM) i diversos/es especialistes, ha estat realitzat en el marc del projecte d'Educació pel Desenvolupament (EpD) "***Dret a l'alimentació i consum crític des de la igualtat de gènere***", finançat per l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (d'ara en endavant ACCD) a la convocatòria de projectes de 2017. L'objectiu específic d'aquest projecte és "difondre els principis i la situació del dret a l'alimentació al Sud des d'una perspectiva de gènere entre els agents educatius, de la cooperació i el món associatiu català".

L'objectiu d'aquest document és analitzar quines són les causes de la pobresa alimentària, amb perspectiva de gènere i identificar les millors estratègies per lluitar contra elles. Algunes d'aquestes estratègies, dutes a terme pel moviment feminista, de vegades no s'efectuen de la mateixa manera al Sud i al Nord, i d'altres vegades les lluites per la justícia alimentària són comunes i globals.

Cal assenyalar que aquest Document-Marc representa un previ a la investigació més en profunditat que actualment la XCS està realitzant en el marc d'un altre projecte d'EpD: "***Consum crític, sobirania alimentària i feminisme***", finançat per l'Ajuntament de Barcelona a la convocatòria d'Educació per a la Justícia Global de 2018.

1.2 JUSTIFICACIONS

RCLa XCS és una ONG especialitzada en consum crític i comerç just, que coordina el seu treball en cinc nivells: cooperació internacional, importació i distribució de productes de comerç just, coordinació de grups de consum ecològic, incidència política i sensibilització/EpD, incorporant institucionalment la perspectiva de gènere en el seu treball. Aquests àmbits d'actuació realitzen espais d'interrelació continuada amb la població, d'una banda. De l'altra, generen espais d'incidència política davant institucions d'àmbit municipal, català i estatal.

Des de 2009, la XCS té una estratègia d'EpD, que va ser actualitzada en el document "***Consum Crític des de la Sobirania Alimentària. Estratègia en Educació per al Desenvolupament 2015-2019***" (accessible a: **http://**

xarxaconsum.org/es/ambitos-de-trabajo/eduacion-para-el-desarrollo). Aquesta estratègia planteja 2 principis estratègics: A) Sobirania alimentària, Consum crític i comerç just; i B) Consum crític i equitat de gènere.

I 3 línies d'actuació:

1. EpD amb Incidència Política - En aquesta línia, la XCS estableix 4 tipus d'intervenció:
   A) Formació i debat, amb l'organització de jornades, seminaris, xerrades i cursos, l'objectiu és crear debat i informar/formar agents del sector (organitzacions, institucions i els seus tècnics/es, responsables i voluntaris/es);
   B) Recerca i publicació al voltant del consum i la problemàtica alimentària (cal destacar que la XCS s'ha convertit en un referent en aquest tipus d'acció);
   C) Elaboració de materials de difusió i incidència, com exposicions o documentals que es posen a disposició d'organitzacions i institucions públiques;
   D) Accions de caràcter generalista de sensibilització, en què té un paper destacat la coordinació de diferents Mercats del pagès a Barcelona. I sempre, treballant en xarxa amb altres organitzacions i plataformes.

2. Propostes pràctiques de consum: Comerç Just – la XCS importa i distribueix per l'Estat productes d'Amèrica Llatina, especialment de l'Equador i Cuba.

3. Propostes pràctiques de consum: Grups de Consum – la XCS coordina diferents grups de consum ecològic a l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

El 2013, la XCS va elaborar i publicar un diagnòstic sobre la situació de la perspectiva de gènere en el moviment per a un consum responsable amb el títol "***Patrons de gènere en l'activisme a favor de Comerç Just i la Sobirania Alimentària a l'Estat espanyol***" (accessible a: **http://xarxaconsum.org/es/recursos/**).

El mateix any, i en l'àmbit de l'anàlisi i la investigació per a la incidència en el consum, la XCS va elaborar i publicar l'estudi sobre consum i gènere "***Teixint aliances per a una vida sostenible. Consum crític, feminisme i sobirania alimentària*** "(accessible a: **http://xarxaconsum.org/es/recursos/**).

1.3 HIPÒTESIS

A partir d'aquests estudis i diagnòstics, el present Document-Marc parteix de la hipòtesi que la pobresa alimentària té unes causes estructurals (agroindústria) i que, a més, presenta un fort biaix de gènere, per la tradicional i inequitativa divisió del treball domèstic, on les tasques reproductives i de cures recauen en la dona. Ens sembla especialment interessant remarcar les lluites i crítiques estructurals comuns al Nord i al Sud.

L'alimentació, en els seus múltiples processos (producció, transformació, elaboració i consum) està travessada per biaixos que generen i/o són resultat de iniquitat de gènere: consum diferenciat, divisió sexual del treball, diferent valoració social de les tasques masculinitzades i feminitzades, preses de decisió sobre què, com i quan es produeix i consumeix, elaboració i comercialització de productes específics per a la dona que consolida arquetips, etc. I aquest tema és especialment important perquè afecta dos Drets reconeguts: els de la Dona i els de l'Alimentació.

1.4 METODOLOGIA

Val a dir que aquest Document-Marc s'ha realitzat entre els mesos de novembre de 2018 i gener de 2019. Per a dur-lo a terme, s'han utilitzat fonts primàries a través de dues trobades:

1) El 24 de novembre de 2018, es va realitzar la jornada "***Sobirania Alimentària per Aixecar la República***" a la localitat d'Artés (Bages) organitzada pel moviment ***Aixequem la República!*** del qual la XCS

en forma part. L'objectiu de la jornada era la redacció d'un document on es recopilen les 50 mesures per avançar cap a la sobirania alimentària en un context republicà: mesures per aixecar la república des de baix (accessible a: **http://aixequemlarepublica.cat/doc/Mesures-Sobirania-Alimentaria.pdf**).

2) De la mateixa manera, el desembre de 2018, es va realitzar a Barcelona una trobada a porta tancada amb representants de la MMD d'Europa (Catalunya, Euskadi, Portugal i UK) i altres especialistes en sobirania alimentària i feminisme per establir un procés de debat i validació del present Document-Marc.

2. MARC TEÒRIC

2.1.1 DRET A L'ALIMENTACIÓ AMB PERSPECTIVA DE GÈNERE

El Dret a l'Alimentació és un dels drets humans reconeguts més vulnerats al Sud global (però també al Nord), i que genera més interès per institucions públiques i organitzacions socials, així com de mitjans de comunicació.

En moltes ocasions, les propostes per combatre la pobresa alimentària o diferents disfuncions de la cadena agroalimentària es fan sense considerar la perspectiva de gènere, amb resultats que aprofundeixen la iniquitat entre homes i dones. Als anys 70, Esther Boserup ja va evidenciar com les accions de desenvolupament agrari al Sud per combatre la pobresa incrementaven els ingressos domèstics, però també les hores laborals de la dona i que aquesta no participava en les preses de decisió sobre els ingressos agraris. Han passat més de quaranta anys, i avui dia la manca de perspectiva de gènere en l'anàlisi del fenomen alimentari continua generant situacions similars, especialment en última fase de la cadena agroalimentària: el consum. De la mateixa manera, també al Nord, la proposta de la seguretat alimentària i l'agroecologia (alimentació ecològica, sana, venda directa, concepció d'una alimentació més sana, ecològica, de proximitat, etc.), acaba recaient moltes vegades a l'esquena de les dones; es millora l'alimentació, però a costa de la seva feina, que un cop més queda invisibilitzat.

Davant d'aquests discursos hegemònics, cal difondre la visió de l'Alimentació com un Dret, tal com va ser reconegut en la Declaració Universal de 1948 i defensar la Sobirania Alimentària. Alhora, és imprescindible implementar la perspectiva de gènere i els principis teòrics del feminisme en l'anàlisi del procés alimentari i en les accions d'incidència i d'EpD a favor del dret a l'Alimentació. L'afectació de la vulneració del Dret a l'Alimentació és desigual entre homes i dones com a resultat de les inequitatives relacions de poder de gènere i de la distribució sexual del treball.

El moviment per la Sobirania Alimentària i el Feminisme són dos moviments invisibilitzats ja que són subsidiaris de l'agroindústria. A més, les dones camperoles, pateixen una doble discriminació, la de camperoles i la de dones, d'aquí la lluita del agroecofeminisme.

Des d'una visió feminista i de Sobirania Alimentària, es fa necessari revisar el mateix concepte de consum com a mera compra "neutra" de mercaderies i els efectes que això té en els missatges que se'ns inculquen mitjançant els mitjans de comunicació, la publicitat, les institucions educatives, etc. El consum

ha de ser entès més aviat com la utilització de béns i serveis per a satisfer necessitats de la vida (per exemple, l'elaboració d'aliments a través de matèries primeres que es fa en l'àmbit privat invisibilitzant d'aquesta manera el treball comunitari). La mera concepció del consum com una compravenda de mercaderies invisibilitza els efectes sobre les dones i sobre el planeta i la natura.

La investigació i la crítica social que interpreta la coneguda "societat de consum" segons criteris de gènere està paulatinament introduint en el debat sociològic, polític i de la comunicació preocupacions i visions pròpies. D'aquí sorgeix, per exemple, la consciència que el fenomen del consum de massa no es pugui mesurar i llegir únicament amb els instruments clàssics de la sociologia i que cal incorporar-hi una forta connotació de gènere. Si la unitat consumidora per excel·lència, reconeguda en estadístiques i polítiques públiques, és la família, al seu interior les dinàmiques de gènere quin pes tenen? Qui decideix què consumir, com es reparteixen els papers davant el consum "obligat", quotidià, que garanteix la reproducció i el consum de béns duradors o de luxe o d'oci? Altres reflexions ens arriben des dels moviments camperols que van elaborar els postulats de la Sobirania Alimentària. Si les dones són, històricament, les protagonistes menys reconegudes i visibles de moltes economies camperoles, quin paper els toca en la distribució i comercialització dels aliments? És possible elaborar un model més equitatiu i equilibrat en aquests àmbits a partir de la història i les experiències de les dones productores? Juntament amb aquestes reflexions, s'obre camí la idea que les praxis alternatives als models de consum dominants (comerç just, cooperatives i grups de consum, formes de consum "directe", etc.), per ser realment portadores d'alternatives i viabilitat social, han d'incorporar al seu anàlisi, a la seva pràctica i a la seva mateixa existència la perspectiva de gènere (Pérez, A. 2013).

Aquest fenomen acostuma a carregar la responsabilitat del malbaratament en l'última fase del cicle agroalimentari, en el consum domèstic. Donada la tradicional i inequitativa divisió del treball domèstic a les societats del Sud i al nostre país, en el qual les tasques reproductives segueixen recaient en la dona, la culpabilització del consumidor final com a principal responsable del malbaratament d'aliments té un fort biaix sexista. En última instància, la "mestressa de casa" apareix com la responsable de la mala gestió de les compres domèstiques i del rebost (Montagut, X .; Gascón, J. 2014). Igualment, les propostes a favor d'un consum més sa i socialment més just amb productors/es i ecosistemes, consideren que cal augmentar el treball reproductiu (preparació d'aliments i no dependre de menjar ja preparat), però moltes vegades sense considerar aquesta divisió del treball domèstic.

2.1.2 L'ECONOMIA FEMINISTA

L'economia feminista posa al centre i com a objectiu el fer sostenible una vida que valgui la pena ser viscuda. L'objectiu d'una vida que valgui la pena ser viscuda que defensa el feminisme, inclou una alimentació sana, per tots i totes. Al posar al centre les necessitats de la vida, l'alimentació sana per tots i totes recobra en l'economia la importància que té per a la nostra vida: si per a la crematística l'agricultura és un sector secundari, per a la vida és un sector bàsic. L'economia feminista no és un intent d'ampliar els mètodes i teories existents per incloure a les dones. Es tracta d'una cosa molt més profund: pretén un canvi radical en l'anàlisi econòmica que pugui transformar la pròpia disciplina i permeti construir una economia que integri i analitzi la realitat de dones i homes "(Carrasco, 2006).

Per a l'economia tradicional el problema mundial de l'alimentació es redueix a posar al mercat els aliments suficients, per a una economia centrada en la vida el problema és posar aliments accessibles per a tothom i de qualitat.

3. CONCLUSIONS/PISTES D'ACCIÓ PER A UNA FUTURA INVESTIGACIÓ

1. La lluita contra el capitalisme és econòmica i cultural. Capitalisme i democràcia no poden coexistir. Allò públic no és el estatal. Podem comparar la mirada feminista amb la figura d'un iceberg, però el feminisme no pot tapar altres lluites, cal valoritzar els treballs per a la vida i la cadena alimentària, i això inclou la sobirania alimentària.

2. En les anàlisis de la MMD s'ha pogut apreciar que el moviment camperol ha d'integrar la perspectiva feminista per abordar bé les desigualtats que es produeixen al seu interior i posar en un lloc central de la seva agenda, les lluites i reivindicacions de les dones productores d'aliments. Al món rural, el patriarcat té un major impacte, sobretot, per la manca de polítiques socials, tant en la conciliació de la vida laboral i familiar, com en la manca de polítiques de cures.

3. No es pot desvincular el consum de la resta de la cadena agroalimentària i l'enfocament ha de ser integral. Per a la MMD, la proposta és la Sobirania Alimentària i el model agroecològic de producció d'aliments ja és una proposta transformadora del sistema que lluita contra el capital i la seva manera industrial de produir, distribuir i consumir aliments.

4. En contextos urbans, és fonamental analitzar el paper que tenen les dones com a consumidores. Des d'aquest àmbit, elles poden exercir resistència davant de la publicitat de les grans corporacions d'aliments, les necessitats inventades i la imposició dels hàbits del consum estàndard. Aquest posicionament, on les dones s'involucren en lluites a favor de la sobirania alimentària, pot ser un acte revolucionari. Es construeixen ponts des de l'espai privat, al qual les dones han estat confinades, i l'espai públic, on lluiten contra aquest model industrial. Aquesta lluita pot ser una font important per a generar apoderament.

5. El paper del consum dins de la cadena alimentària:

    5.1. El consum privat d'aliments. Què passa a les llars? Com i qui organitza l'alimentació? Entenent que és una tasca bàsica que sosté la vida, que es realitza de manera gratuïta i voluntària a les llars, i que, en la majoria dels casos són les dones les que realitzen la tasca, tot i no tenir reconeixement social. El reconeixement ve a través de l'espai públic (ex. els cuiners d'elit i xefs). Treballar la coresponsabilitat és bàsic en aquest aspecte. Així mateix, cal desmercantilitzar i revaloritzar tots els sabers acumulats per les dones al voltant de l'alimentació i la cuina; aquesta segueix sent una assignatura pendent en els moviments camperols i feministes.

Sota aquesta perspectiva, els nostres models de consum i organització de la vida es veuen necessàriament alterats, necessitem temps per cuinar, recuperar sabers al voltant de la cuina i la preparació d'aliments. Per això, l'alimentació ha de tenir un paper important en les nostres vides, no només des del punt de vista del consum sinó des del punt de vista nutricional, de sabers, etc. Aquest treball està sent traslladat a la gran indústria (que ens ofereix productes precuinats de dubtosa qualitat) o a altres dones que ho fan de manera invisibilitzada.

Hi ha moltes arestes sense treballar en aquest tema, per exemple com aquest consum "privat" està especialment dirigit a dones que són les que s'encarreguen del sosteniment de les llars, i com es pot caure en el parany de responsabilitzar a les dones d'aquest tipus de consum...

5.1.1 I no només el consum privat d'aliments, també el de plantes medicinals. Aquest és un coneixement acumulat de generacions i generacions, principalment de dones, ara apropiat per les farmacèutiques, que patenten els seus usos, prohibeixen el seu cultiu, i criminalitzen el seu ús i investigació.

5.2. Institucionalment, s'ha bloquejat la integració de remeis naturals, enfront dels interessos de les farmacèutiques. Les polítiques públiques estableixen protocols i usos de medicaments crònics, pel qual la meitat de la població pren medicaments contra el colesterol, o permet que un terç dels nens navarresos (per posar un exemple) estiguin medicats amb diagnòstics de TDAH, etc. Ens han despullat del coneixement ancestral, ens ho prohibeixen, i és un coneixement que hem heretat dels nostres llinatges femenins.

5.2.1. D'autre part, il y a la consommation publique d'aliments, l'importance des cantines scolaires, des salles à manger publiques (démocratisation des soins), des banques alimentaires et la promotion de marchés publics responsables et durables dans nos institutions. Intégrer les cantines scolaires dans le projet éducatif des centres publics et gratuits, en travaillant sur des critères de souveraineté alimentaire (proximité, écologie, achats directs) et en le gérant démocratiquement pour la communauté éducative de chaque centre. Soutenir la capacité de gestion et de passation de marchés des AFA (associations de familles), en reconnaissant ceux qui le font déjà, en promouvant et en soutenant ceux qui le pourraient, en tant que mécanisme de démocratie dans l'espace de midi. De la même manière, il est important de commencer à offrir le service de cantine gratuit en commençant par empêcher l'augmentation des paiements qui font les familles, par le biais d'un financement public, et d'élaborer une nouvelle loi sur l'espace midi comme espace éducatif, en accord avec toute la communauté éducative et qui permette la gestion depuis les propres centres (mesure 17 ***Aixequem la República***).

6. ¿Quelle est la crise de la consommation ?

Rythme de la vie frénétique pour hommes et femmes, changements dans les habitudes alimentaires (plusieurs précuits, régimes très basés sur les sucres et les graisses), peu de temps pour cuisiner, perte de connaissances, recettes maison perdues, courses au supermarché (tout emballé), chaîne mondiale de soins (femmes d'autres pays chargées des tâches de soins afin que nous puissions nous incorporer au marché du travail patriarcal, un marché du travail conçu pour personnes qui ne doivent s'occuper de personne).

7. Alliances avec le mouvement féministe:

a) Intégrer la souveraineté alimentaire dans l'agenda du mouvement.
b) Intégrer les revendications des femmes rurales et productrices dans l'agenda du mouvement étant donne que dans beaucoup de cas le mouvement est conduit par de femmes universitaires de classe moyenne.
c) Achat public d'aliments sains, durables et locaux.

d) Exemple des auzolanes du pays basque (travail des voisins) comme actions pour attirer les femmes urbaines aux espaces ruraux.
e) Travailler sur les foyers, la préparation d'aliments et leur relation avec la consommation.
f) Agglutiner luttes, par exemple, avec les femmes migrantes, analyser les lois d'immigration, etc., puisqu'il y a une importante main d'œuvre saisonnière qui travaille dans le secteur productif et est invisibilisé. Il est important élaborer un discours sur la migration féminine, mail il faut l'élaborer conjointement avec les femmes du Sud.

8. En Catalogne, il existait les SAP (alliances pour une souveraineté alimentaire), mais ont été désactivés. À l'heure actuelle, c'est l'organisation Arran de Terra qui travaille sur les indicateurs en matière de souveraineté alimentaire (accessible à: **http://indicadors.arrandeterra.org/wp-content/uploads/2018/07/ArranDeTerraII.pdf**).